

УДК 330.1:334.75(477)(045.3)

І. А. Маркіна,

д. е. н., проф., завідувач кафедри менеджменту, Полтавська державна аграрна академія

ORCID ID: 0000-0003-2815-4223

О. М. Таран-Лала,

д. е. н., доц., доцент кафедри менеджменту, Вищий навчальний заклад Укоопспілки

"Полтавський університет економіки і торгівлі"

ORCID ID: 0000-0002-7045-5129

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.8.10

СИСТЕМНО-ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ

I. Markina,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Management, Poltava State Agrarian Academy

O. Taran-Lala,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management,

University of UkrCoopUnion "The Poltava University of the economy and trade"

SYSTEM-ORGANIZATIONAL APPROACH TO RESEARCH OF DEVELOPMENT OF THE CONSUMER COOPERATION OF UKRAINE

Статтю присвячено обґрунтуванню методологічної конструкції системно-організаційного підходу до дослідження розвитку споживчої кооперації України. Розглянуто методологічний алгоритм щодо системного підходу дослідження розвитку споживчої кооперації України, модифікований з урахуванням вирішення проблеми системно-аналітичного дослідження системних параметрів споживчої кооперації України. Подано загальну процедуру раціонального рішення організаційно-дієвих завдань та методологічні орієнтири вибору оптимальних рішень на кожному з етапів цієї процедури. Пояснено з точки зору загальної теорії організації наскрізні принципи системно-організаційного підходу до дослідження розвитку споживчої кооперації України. Показано взаємозв'язок принципів оптимального вибору проектних рішень на кожному з етапів організаційно-дієвої процедури. Науково сформовано і визначено методологічні принципи забезпечення оптимального характеру дослідницьких дій на кожному з етапів системної процедури дослідження розвитку споживчої кооперації України.

The article is devoted to substantiation of methodological construction of system-organizational approach to research of development of the Consumer Cooperation of Ukraine. The main formative factor in the system-organizational approach is the need for the methodological provision of optimal design, management and development of consumer cooperation.

In the theoretical representations and approaches of different authors to the system-organizational study of consumer cooperation, fragmentation, disconnection, and lack of conceptual unity are observed in the reflection of its system parameters. This fact convinces us that the absence of a theoretically substantiated methodological apparatus of a system-organizational approach to the study of the development of consumer cooperation in Ukraine remains extremely relevant to this day.

The optimal form of such a methodological apparatus is to construct it in the form of complementary unity of the systematic procedure of research and methodological principles that direct the process of its implementation in accordance with systemic laws. The system procedure should set the direction of the study, which is appropriate to the nature of consumer cooperation and the interrelation of its basic system parameters. Methodological principles should ensure the optimal character of the research actions at each stage of the systematic procedure.

Based on the above, we can conclude that in complementary combination with the categorical apparatus, and in some cases independently, the separate principles can be used in the process of solving a number of applied system-organizational problems. This approach can be applied during the peer review of the construction and transformation of complex systems of different classes. Finally, the proposed approach can be used as a general guideline in the direct organizational activity of Ukraine's consumer cooperation.

Thus, the results of the aforementioned scientific researches will contribute to the development of a methodological approach to the development of consumer cooperation in the economy of Ukraine and maybe a further development of the methodology of modern management theory.

Ключові слова: системно-організаційний підхід, споживча кооперація, розвиток соціально-економічних систем, методологічний апарат, системні параметри, циклічний комплекс, методологічний алгоритм.

Key words: system-organizational approach, consumer cooperation, development of socio-economic systems, methodological apparatus, system parameters, cyclic complex, methodological algorithm.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Основним формоутворювальним чинником за системно-організаційного підходу є потреби методологічного забезпечення оптимального проектування, управління і розвитку споживчої кооперації. Для цього необхідними умовами є, по-перше, загальна процедура раціонального рішення організаційно-дієвих завдань і, по-друге, методологічні орієнтири вибору оптимальних рішень на кожному з етапів цієї процедури.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У теоретичних представленнях і підходах різних авторів до системно-організаційного дослідження споживчої кооперації у відображенні її системних параметрів спостерігаються фрагментарність, незв'язаність, відсутність концептуальної єдності [1—6]. Цей факт переконує в тому, що відсутність теоретично обгрунтованого методологічного апарату системно-організаційного підходу до дослідження розвитку споживчої кооперації України до цього дня залишається надзвичайно актуальною.

Оптимальною формою такого методологічного апарату представляється побудова його у вигляді взаємодоповнюючої єдності системної процедури дослідження і методологічних принципів, що спрямовують процес її реалізації відповідно до системних закономірностей. Системна процедура повинна задавати напрям дослідження, адекватний природі споживчої кооперації і взаємозв'язку її основних системних параметрів. Методологічні принципи повинні забезпечувати оптимальний характер дослідницьких дій на кожному з етапів системної процедури.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

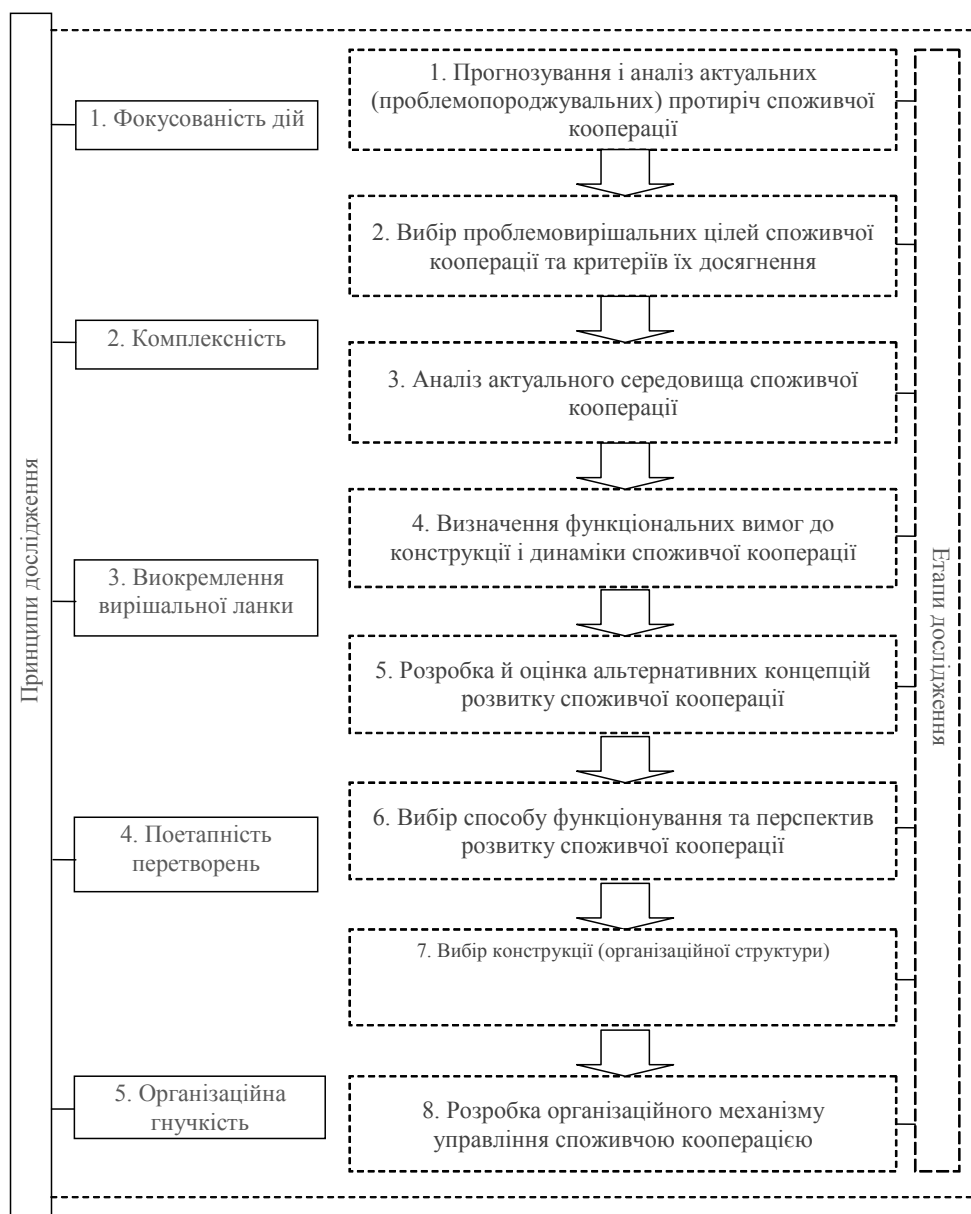
Головною метою цієї роботи є визначення циклічного комплексу дослідницьких етапів та обгрунтування методологічного апарату системно-організаційного підходу до дослідження розвитку споживчої кооперації України. У даному комплексі роль системної процедури дослідження повинен виконувати методологічний алгоритм системного підходу, модифікований з урахуванням вирішення проблеми системно-аналітичного дослідження системних параметрів споживчої кооперації України.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

На основі результатів, які були отримано в авторських роботах [7—9], обгрунтуємо системно-організаційний підхід до дослідження розвитку споживчої кооперації, який передбачає комплекс дослідницьких етапів.

У процесі, який продемонстровано на рисунку 1, роль шуканої процедури розвитку споживчої кооперації виконує системний підхід, інтерпретований в організаційно-дієвому розрізі. Роль орієнтирів вибору оптимальних рішень на кожному з етапів цього процесу виконують виокремлені із загальної теорії організації наскрізні принципи системно-організаційного підходу, а послідовна реалізація цих етапів дозволяє отримати шуканий проектний образ розвитку споживчої кооперації, націленої на вирішення актуальних протиріч.

Отже, розглянемо більш ґрунтовно принципи оптимального вибору проектних рішень на кожному з етапів процесу дослідження розвитку споживчої кооперації України. Слід зазначити, що основними принципами організа-

Рис. 1. Процес дослідження розвитку споживчої кооперації України

Джерело: [8; 9].

ційної оптимізації, інваріантних для усіх розділів загальної теорії організації, є: фокусованість дій, комплексність, виокремлення вирішальної ланки, поетапність перетворень, організаційна гнучкість. Перші три положення конкретизують принцип системності основним чином в аспекті зв'язку, два інші — в аспекті розвитку.

1. Фокусованість дій, тобто максимальне зосередження усіх приватних дій споживчої кооперації на досягненні загальної мети (вирішення актуальних протиріч). Це основний принцип системно-організаційного підходу, що виражає засадничу умову організаційної оптимізації споживчої кооперації. Щоб за-

безпечити фокусованість дій системи споживчої кооперації в розвинених випадках необхідно:

а) зосередження функціональних цілей усіх рівнів на досягненні загальної (глобальної) мети споживчої кооперації. На рівні функцій аналогом цієї вимоги є розвинений у працях М. Сетрова принцип зосередження функцій [2, с. 58];

б) розмежування функцій між компонентами конструкції методом орієнтації кожного з них на реалізацію відносно завершеного циклу взаємопов'язаних дій, що забезпечують досягнення певного цільового результату. Виділення підсистем під реалізацію відносно автоном-

них функціональних циклів, орієнтованих на досягнення кінцевих цільових результатів, забезпечує найбільш чітке розмежування функціональних завдань у структурі споживчої кооперації, усуває протиріччя і неузгодженості, неминучі у процесі виконання окремих фрагментів функціонального циклу різними підсистемами, найточніше фокусує кожну з підсистем на досягненні глобальної мети споживчої кооперації;

в) узгодженість дій явної і латентних структур споживчої кооперації. Зазначимо, що розрізнення цих структур і дослідження впливу їх співвідношення на функціонування системи проводить А. Уйомов [3, с. 98]. Явну структуру він розуміє як системоутворювальне відношення. Латентні — це структури, які не задовольняють це відношення. Наприклад, якщо явною виступає формальна (виробнича) структура колективу, то соціальна, вікова й інші будуть по відношенню до неї латентними. На думку А. Уйомова, "...Відповідність явної і латентних структур систем є умовою їх оптимального функціонування" [3, с. 203]. У контексті принципу дії, що фокусує, оптимізаційний ефект цієї відповідності зумовлений тим, що водночас явна і латентні структури діють "в унісон", що посилює сфокусованість, а отже, і ефективність споживчої кооперації;

г) сумісність і скорегованість компонентів споживчої кооперації. Слід зазначити, що сумісність означає здатність компонентів взаємодіяти без взаємних перешкод і взаєморуйнування [3, с. 67]; скорегованість — здатність компонентів до стикування один із одним у процесі спільного функціонування. Ці умови забезпечують структурно-функціональну єдність споживчої кооперації, без якої неможлива фокусованість її дій на вирішенні актуальних протиріч;

г) відповідність спрямованості "ціннісно-мотиваційного поля" споживчої кооперації та ціннісних регулювальників підсистем її загальної цільової орієнтації. Це умова фокусованості істотна для вищих класів систем, яким властиві ціннісні форми дії регуляції на підсистемі, що функціонують із високою мірою автономності.

2. Комплексність. Цей принцип включає такі аспекти:

1) усебічність дій на споживчу кооперацію з урахуванням якісних особливостей і взаємозв'язку її сторін. За рахунок одночасного охоплення усіх істотних аспектів споживчої кооперації передбачено забезпечити:

а) включення максимуму чинників, що роблять вклад у досягнення мети;

б) нададдитивне зростання інтенсивності та глибини дії: вплив кожного з чинників здійснюється на сприятливому фоні, створеному іншими чинниками, що взаємнопідсилює їх ефект, підвищує глибину перетворення;

в) взаємокоординовані дії на всі істотні аспекти споживчої кооперації, які посилюють цілеспрямованість і збалансованість перетворень. "Проведення окремих... навіть найправильніших заходів не дасть належної віддачі, якщо вони... ізольовані... Узяті ззовні системи, можуть суперечити одна одній і не приводити до очікуваного ефекту" [3, с. 19];

2) взаємодоповнювальне поєднання різних форм і способів дії на споживчу кооперацію. Досвід показує, що застосування однотипних, шаблонних підходів не може забезпечити високий ефект. Кожен окремий спосіб дії, навіть дуже ефективний, має не лише сильні, але й слабкі сторони. Тому ізольоване його застосування, особливо в ситуаціях боротьби, дозволяє споживчій кооперації адаптивно перебудуватися, ослабити дію або навіть зовсім її відхилити, використовуючи її обмеженість і слабкі сторони. У разі ж взаємодоповнювальної комбінації різних способів дії розширюється діапазон сильних якостей, частково або повністю взаємокомпенсуються недоліки. Це забезпечує нададдитивність ефекту, підвищує його надійність, ускладнює можливості протидії. Ефект комбінованої дії може бути додатково посилений шляхом раптових змін використовуваних поєднань, що знижує здатність супротивної сторони до опору, дозволяє захопити наступальну ініціативу. Особливо важлива така тактика у разі необхідності перелому несприятливих тенденцій розвитку споживчої кооперації;

3) взаємодоповнювальне поєднання елементів споживчої кооперації. Досягнення функціональної додатковості компонентів — основа гармонійності та досконалості споживчої кооперації, фокусованості та результативності її дій. Наприклад, у науці давно помічено, що дослідницькі колективи, кадровий склад яких характеризується взаємодоповнювальним поєднанням усіх необхідних для дослідницького процесу типів фахівців ("генератор ідей", "критик", "ерудит", "організатор", "виконавець"), здатні функціонувати більш цілеспрямовано, продуктивно та надійно, ніж колективи, в яких такого поєднання немає, або воно неповне.

3. Виокремлення "вирішальної ланки". "Потрібно вміти знайти в кожному моменті ту особливу ланку ланцюга, за яку потрібно усіма силами вхопитися, щоб утримати весь ланцюг і підготувати перехід до наступної ланки..." [4, с. 13]. Ідея "вирішальної ланки" спричинена закономірною для споживчої кооперації функціональною нерівноцінністю різних елементів і зв'язків, різного ступеня їх впливу на кінцевий результат. "Вирішальні ланки" — це такі пункти споживчої кооперації, де першочерговий додаток зусиль може дати найбільший ефект. Роль цього принципу тим значніша, чим складніше розв'язати проблему і чим гостріше відчутний дефіцит ресурсів. Принцип вирішальної ланки органічно доповнює принцип комплексності, вказує практичні способи його реалізації. Виокремлення вирішальної ланки дозволяє вирішити протиріччя між складністю завдання одночасного охоплення усіх аспектів споживчої кооперації й обмеженістю можливостей і ресурсів суб'єкта пізнання або управління. Відповідно до цього принципу раціональний спосіб дій в умовах браку засобів для одночасної гармонійної дії на всі сторони споживчої кооперації полягає у визначенні таких завдань, яким необхідно приділити найбільше уваги та ресурсів і вирішити в першу чергу, та відокремленні тих, які мають другорядний характер. Найбільш актуальними типами "вирішальної ланки", що вимагають першочергових зусиль, є:

а) тип "слабкої" ланки, що обмежує можливості та стримує розвиток споживчої кооперації;

б) тип "провідної" ланки, що суттєво впливає на підвищення функціональності або прискорення розвитку ряду інших ланок і споживчої кооперації;

в) тип "масової" ланки, тобто елементів, що багаторазово повторені, або операцій, навіть незначне поліпшення яких може дати ефективний результат за рахунок багатократного накопичення малих ефектів.

4. Поетапність розвитку (перетворення) споживчої кооперації. Цей принцип вказує оптимальний спосіб розподілу зусиль у часі в процесі якісного перетворення споживчої кооперації. Таке перетворення, особливо якщо воно має глибокий, переломний, характер, істотно змінює положення, взаємозв'язки та функції різних підсистем, що викликає значний опір, організаційні конфлікти та перешкоди. У цих умовах спроби здійснити перетворення разовим актом за принципом "усе або нічого" неминуче призведуть до різкої

протидії інерційних сил, здатних дестабілізувати або навіть дезорганізувати систему споживчої кооперації. Крім того, процес якісного перетворення ніколи не може бути повністю передбачений і завжди супроводжений як несподіваними перешкодами, так і передбаченими можливостями вдосконалення споживчої кооперації. Тому найраціональніше здійснювати розвиток (перетворення) поетапно, починаючи з найбільш доступних і легкоздійснюваних змін, нарощуючи на кожному новому етапі масштаби перетворень і зрушення в цілеорієнтації. Це дозволить уникнути значної інерційної протидії і водночас дасть можливість удосконалювати поетапно тактику розвитку з урахуванням нових прогресивних можливостей і неминучих перешкод.

Щоб реалізувати принцип поетапності необхідно на практиці сформувати критерії оптимального поділу процесу перетворення на окремі етапи, визначення їх складу, структури, раціональних меж. Разом із загальним критерієм "від простих перетворень до складніших", а також критеріями межі оптимального компромісу між перетворювальними зусиллями та протидійними чинниками додатково вкажемо такі оптимізаційні критерії [8, с. 153—155]:

а) результатом здійснення кожного з етапів має бути цілісний, функціонально завершений комплекс взаємодоповнювальних об'єктів, здатних до автономного функціонування;

б) кожен із етапів повинен створювати базу для нарощування комплексу перетворень вищого якісного рівня. Цілі попередніх етапів повинні сприяти досягненню мети наступних етапів;

в) на кожному новому етапі необхідно утримувати позитивні форми та тенденції попередніх етапів і долати негативні. Зокрема, слід поєднувати складні форми вищого рівня розвитку з простими та надійними елементами, що виникли на нижчих стадіях і демонструють ефективність. "Поєднання сучасної складної техніки з простим і дешевим устаткуванням для виконання простих робіт — цей принцип економічної гнучкості заслуговує на найпильнішу увагу";

г) щоб подолати труднощі, дискоординацію та інші негативні наслідки прогресуючої диференціації споживчої кооперації під час переходу на вищі етапи розвитку, необхідно систематично виокремлювати в ускладненій структурі, групи однорідних або тісно взаємо-

пов'язаних елементів і створювати спеціалізовані підсистеми виробництва або управління кожної з таких груп. Виокремлення спеціалізованих виробництв для насичення усього національного господарства подібними загальними компонентами, так само як і необхідність спеціальних систем управління групами однорідних або тісно взаємопов'язаних галузей — важливі чинники прогресивного руху економіки;

г) розвиток кожного нового етапу доцільно здійснювати не фронтально, а шляхом випереджального просування лідерських підсистем споживчої кооперації, що мають найвищий організаційний потенціал освоєння прогресивних способів функціонування й кінцевих продуктів. Цим підсистемам необхідно створювати пріоритетні можливості, підпорядковувати їм відсталі підсистеми для прискорення розвитку останніх і як додаткове джерело ресурсів. Розгортання інших підсистем із урахуванням досвіду піонерного освоєння, накопиченого за рахунок тих, що лідирують, може прискорити темпи розвитку споживчої кооперації загалом.

5. Організаційна динамічність споживчої кооперації, тобто гнучкість і мобільність її конструкції і керівних підсистем, що забезпечує оптимізуючу адаптацію у разі зміни умов функціонування і розвитку. Антиподом динамічності є організаційна "жорсткість", що породжує застійні явища, пригніченість розвитку, різке падіння ефективності споживчої кооперації у разі зміни внутрішніх і зовнішніх умов. Щоб досягти організаційної динамічності, необхідно закласти в концепцію споживчої кооперації такий комплекс функціональних якостей:

1) "гнучкість" конструкції, тобто: а) здатність змінювати структурну конфігурацію споживчої кооперації (без порушення організаційної схеми) в усьому діапазоні можливих функціональних застосувань; б) можливість змінювати склад підсистем споживчої кооперації і тактик їх функціонування у разі зміни умов середовища і в процесі розвитку споживчої кооперації. Такі якості дозволять безболісно адаптувати споживчу кооперацію до виконання різних функціональних завдань, підвищать її стійкість до ситуаційних змін і здатність до розвитку;

2) адаптивність підсистем споживчої кооперації, що управляють, до зміни умов функціонування і розвитку. Здатність споживчої кооперації у стислі терміни змінювати стан і способи функціонування як власних підсистем, так

і керівних об'єктів — важливий показник її організаційної якості;

3) мобільність реакцій самоорганізації споживчої кооперації на дисфункції будь-якої локалізації. Загальним методом формування цієї якості є розвиток у ланках керованої підсистеми споживчої кооперації та в підсистемах керівного об'єкта ціннісних регулювальників самоналаштування на оптимальні режими функціонування і можливості організаційного прогресу в розвитку. Створення механізмів аналогічної дії має особливе значення для споживчої кооперації, якій через значну автономність і активність самоорганізації підсистем, численність і різнохарактерність спонтанних змін властиві, з одного боку, надзвичайна різноманітність можливих дисфункцій, а з іншого — наявність безлічі джерел блокування і спотворення сигнальної інформації. Це залучає до процесу подолання порушень не лише управлінські ланки, але і виробничі, всю споживчу кооперацію. Оскільки дисфункціональні відхилення зашкоджують безпосередньо інтересам конкретних виконавців і підрозділів, вони відразу виявляють такі відхилення і вимагають їх усунення.

Такі виокремлені основні принципи системного підходу в його праксеологічному (організаційному) ракурсі. Їх роль — служити орієнтирами оптимального вибору цілей, функцій, конструкцій, стратегій і тактик розвитку споживчої кооперації. Ці принципи у поєднанні з системним підходом становлять ядро праксеологічного апарату діалектичної логіки розвитку споживчої кооперації. Вони відображають вузлові вимоги оптимізації споживчої кооперації та діяльності з її створення як в аспекті зв'язку, так і в аспекті розвитку. Механізм взаємодії цих принципів у процесі планування організаційно-перетворювальної діяльності можна поетапно відобразити так: усвідомивши сутність споживчої кооперації, визначити способи дії на її вагомій стороні з урахуванням специфіки та взаємозв'язків; виокремити вирішальні ланки дії, що потребують зосередження основних зусиль й уваги; знайти найбільш раціональний спосіб поетапного розподілу перетворювальних дій у часі; передбачити досягнення організаційної гнучкості створюваної або перетворюваної споживчої кооперації до можливих змін режимів функціонування і особливостей різних стадій розвитку; нарешті, урахувавши всі ці критерії, визначити оптимальний спосіб сфокусованої концентрації дій у просторі та часі на вирішення актуальних протиріч. Така в най-

загальніших рисах логіка взаємодії розглянутих принципів у процесі організаційного мислення й діяльності.

ВИСНОВКИ

З наведеного вище можна зробити такі висновки, що у взаємодоповнювальному поєднанні з категоріальним апаратом, а у ряді випадків і самостійно, виокремлені принципи можна використати у процесі розв'язання ряду прикладних системно-організаційних проблем, зокрема для побудови "дерева цілей" розвитку споживчої кооперації, розробки методик діагностичного аналізу та системного опису територіально-галузових органів управління споживчої кооперації, побудови якісного оптимізаційного алгоритму вибору комплексних завдань споживчої кооперації, визначення методологічних орієнтирів створення прогресивної технології, розробки системних критеріїв формування організаційних якостей, системних принципів розвитку споживчої кооперації тощо. Цей підхід можна застосувати в ході експертних оцінок проектів побудови та перетворення складних систем різних класів. Нарешті, пропонується підхід може бути використано як загальні рекомендації в безпосередній організаційній діяльності споживчої кооперації України.

Таким чином, результати вищезазначених наукових досліджень сприятимуть розробці методологічного підходу до розвитку споживчої кооперації в економіці України і можуть бути подальшим розвитком методології сучасної теорії управління.

Література:

1. Винограй Э.Г. Общая теория организации и системно-организационный подход. Томск: Изд-во ТГУ, 1989. 236 с.
2. Сетров М.И. Основы функциональной теории организации. Ленинград: Наука, 1972. 164 с.
3. Уемов А.И. Системный подход и общая теория систем. Москва: Мысль, 1978. 272 с.
4. Федоренко Н.П. Методологические проблемы совершенствования управления экономикой. Вопросы философии. 1974. № 6. С. 3—15.
5. Самойлік М.С. Фінансово-економічні пріоритети формування інноваційної моделі розвитку регіонів: монографія. Полтава: ПНТУ, 2010. 294 с.
6. Лозинська Т.М. Національний продовольчий ринок в умовах глобалізації: монографія. Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2007. 272 с.

7. Маркіна І.А. Управління споживчою кооперацією як соціально-економічною системою: монографія. Полтава: ПУСКУ, 2008. 255 с.

8. Таран-Лала О.М. Функціонування соціально-економічних систем: теорія та практика: монографія. Полтава: ПУЕТ, 2016. 332 с.

9. Таран-Лала О.М. Методологія та практика функціонування і розвитку споживчої кооперації України: монографія. Полтава: ПУЕТ, 2018. 489 с.

References:

1. Vynohray, E.H. (1989), *Zahal'na teoriya orhanizatsiyi ta systemno-orhanizatsiynyy pidkhid* [General organization theory and system-organizational approach], Yzd-vo THU, Tomsk, Russia.
  2. Setrov, M.I. (1972), *Osnovy funktsional'noyi teoriiyi orhanizatsiyi* [Fundamentals of functional theory of organization], Nauka, Leningrad, Russia.
  3. Uemov, A.I. (1978), *Systemnyy pidkhid i zahal'na teoriya systemy* [System approach and general theory of systems], Mysl', Moskva, Russia.
  4. Fedorenko, N. P. (1974), *Metodolohichni problemy suchasnoho upravlinnya ekonomikoyu* [Methodological problems of improving the management of the economy], *Voprosy fylosofyy*. no 6. pp. 3—15.
  5. Samoylik, M. S. (2010), *Finansovo-ekonomichni priorytetni napryamky innovatsiynoho rozvytku rozvyvayut'sya: monohrafiya* [Financial and economic priorities of formation of innovative model of regional development: monograph], PNTU, Poltava, Ukraine.
  6. Lozyns'ka, T. M. (2007), *Natsional'nyy prodovol'chyy rynek u svitoviy hlobalizatsiyi: monohrafiya* [The National Food Market in the Conditions of Globalization: monograph], Vyd-vo KharRI NADU "Mahistr", Kharkiv, Ukraine.
  7. Markina, I. A. (2008), *Upravlinnya spozhyvchoyu kooperatsiyeu yak sotsial'no-ekonomichna systema roboty: monohrafiya* [Managing Consumer Cooperation as a socio-economic system: monograph], PUSKU, Poltava, Ukraine.
  8. Taran-Lala, O. M. (2016), *Funktsionuvannya sotsial'no-ekonomichnykh system: teoriya ta praktyka: monohrafiya* [Functioning of socio-economic systems: theory and practice: monograph], PUET, Poltava, Ukraine.
  9. Taran-Lala, O. M. (2018), *Metodolohiya ta praktyka funktsionuvannya ta rozvytku spozhyvchoyi kooperatsiyi Ukrayiny: monohrafiya* [Methodology and practice of functioning and development of Consumer Cooperation of Ukraine: monograph], PUET, Poltava, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 15.04.2020 р.*